

BS/170/2013

RELIGIA I KOŚCIÓŁ

W PRZESTRZENI PUBLICZNEJ

Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku 11 stycznia 2013 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Żurawia 4a, 00-503 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

- ✓ Porównanie wyników tegorocznego badania z wcześniejszymi wskazuje, że w ciągu ostatnich osiemnastu lat postawy wobec obecności religii i Kościoła w przestrzeni publicznej pozostają dość stabilne.

- ✓ Badani prawie powszechnie deklarowali i deklarują, że nie mają nic przeciwko krzyżom w budynkach publicznych, zdecydowana większość nie miała i nie ma nic przeciwko lekcjom religii w szkołach czy religijnemu charakterowi przysięgi wojskowej; nie razi jej także święcenie przez księży miejsc i budynków użyteczności publicznej czy udział księży lub biskupów w uroczystościach państwowych. Mniej więcej trzy czwarte badanych twierdzi, że nie razi ich księża występujący w telewizji publicznej. Krzyże i księża to jest po prostu polski pejzaż kulturowy.

- ✓ Około dwóch trzecich ankietowanych próbuje wypowiedzenie się Kościoła na tematy moralne i obyczajowe.

- ✓ Polityczna rola Kościoła nie była i nie jest społecznie akceptowana. Ponad połowę badanych razi zajmowanie przez Kościół stanowiska wobec ustaw uchwalanych przez Sejm, a cztery piąte respondentów nie próbuje sytuacji, gdy księża mówią ludziom, jak głosować w wyborach.

Faryzeuszom nagabującym, czy wolno płacić podatek Cezarowi, Jezus odpowiedział słynnym „Oddajcie więc Cezarowi to, co należy do Cezara, a Bogu to, co należy do Boga” (Mt 22, 21). W Jezusowej odpowiedzi wszystko wydaje się proste, ale w historycznej rzeczywistości nigdy tak nie było. Najbardziej słynne bodaj zmagania o supremację miały miejsce między papieżem Grzegorzem VII a królem Henrykiem IV. Chodziło o to, kto będzie nadawał godności kościelne: papież czy władca świecki. Henryk wypowiedział posłuszeństwo papieżowi, ten zaś go ekskomunikował (w 1076 roku), co oznaczało zwolnienie poddanych z posłuszeństwa wobec niego. Wkrótce król doszedł do wniosku, że musi skłonić papieża do odwołania ekskomunikacji i ruszył na południe. Grzegorz VII schronił się na zamku w Kanossie, gdzie 25 stycznia 1077 roku zjawił się Henryk IV. Podobno w worku pokutnym i boso klęczał na śniegu pod murami. Dopiero po trzech dniach papież spotkał się z nim i uchylił ekskomunikację. Henryk IV wrócił do Niemiec, rozprawił się ze swoimi przeciwnikami i po kilku latach zorganizował wyprawę do Rzymu – wygnał Grzegorza VII, a na papieskim tronie osadził Klemensa III, który w 1084 roku koronował go na cesarza. Później podobne zmagania, choć już nie tak słynne, toczyli inni władcy i papieże.

Współcześnie za stosunkami między państwem a Kościołem(ami) stoją kompleksowe uwarunkowania o charakterze społecznym, politycznym i prawnym, narodowym i kulturowym. Jest więc co badać. Mnożą się opracowania (na ogół z zakresu prawa) dotyczące poszczególnych krajów, podejmuje się także porównania i analizy ogólniejsze. W dodatku trwa swoisty wyścig badaczy ze zmieniającą się w tej sferze rzeczywistością. Badania i analizy prowadzone są z różnych perspektyw i dotyczą różnych aspektów (choć dominuje perspektywa prawna). Nie ma wątpliwości, że na naszych oczach powstała nowa dziedzina – studia nad stosunkami państwo–Kościół. Publikuje się artykuły i książki¹,

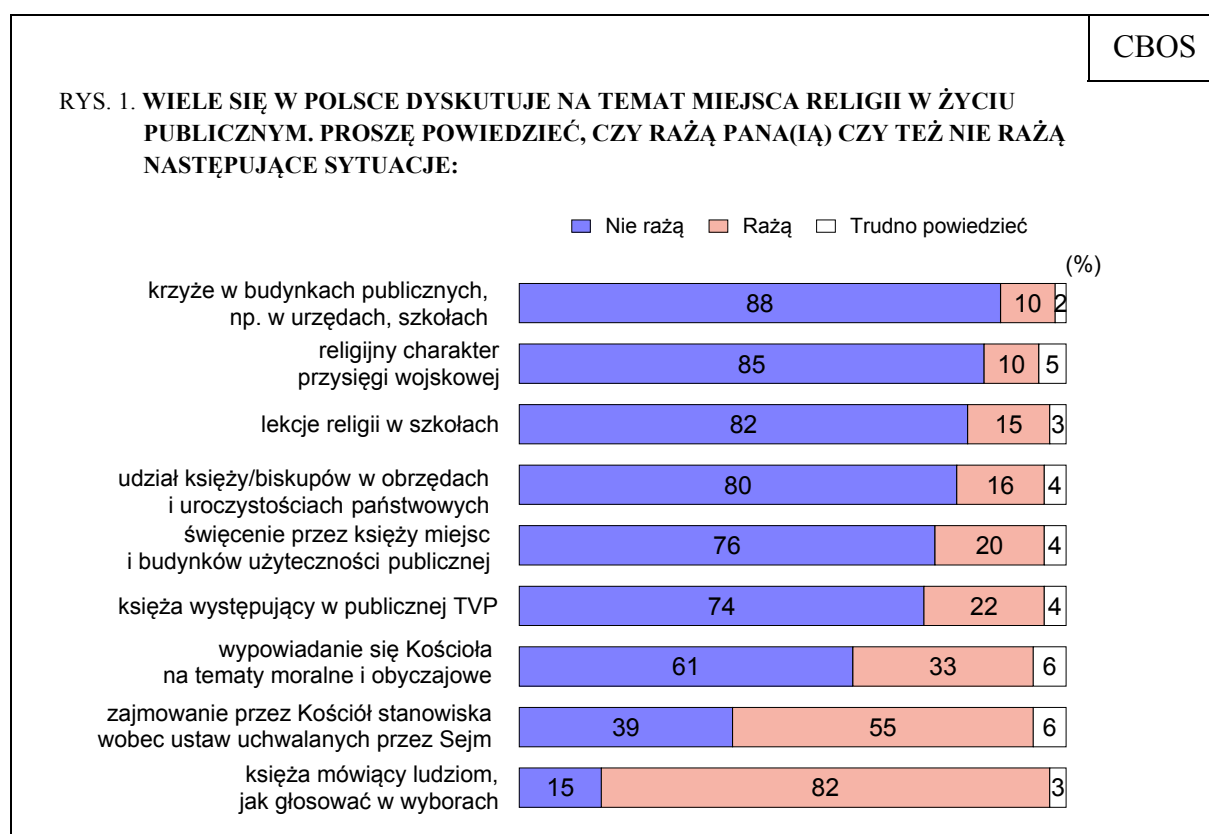
¹ W czasopiśmie „Journal of State & Church” ukazuje się rocznie 35-40 recenzji książek dotyczących problematyki Kościoła i państwa.

wychodzą specjalne czasopisma², a nawet powstają dedykowane tej problematyce portale internetowe³.

W Polsce problematyka ta również jest żywo dyskutowana; prawdę powiedziawszy, żywiej dyskutowana niż badana i analizowana.

POSTAWY WOBEC OBECNOŚCI RELIGII I KOŚCIOŁA W PRZESTRZENI PUBLICZNEJ

W jednym z tegorocznych badań⁴ podjęliśmy tematykę postaw wobec obecności religii i Kościoła katolickiego w życiu publicznym. Zaczęliśmy od ogólnego pytania o to, czy badanych rażą czy też nie rażą konkretne sytuacje, z jakimi spotykają się na co dzień (uzyskane odpowiedzi przedstawiamy na rys. 1).

² Na przykład przywołany wyżej „Journal of State & Church”, wydawany od 1959 r., stawia sobie za cel stymulowanie badań, publikacji i zainteresowania problematyką religii i państwa, a publikuje zarówno analizy prawne i konstytucyjne, jak i historyczne, socjologiczne czy filozoficzne. Z kolei „European Journal for Church and State Research – Revue européenne des relations Églises-État”, wydawany od 1990 r., ma na celu monitorowanie zmieniających się relacji między państwem a Kościołem w krajach Unii Europejskiej i poza nią.

³ Zob. np. NET EuReSIS, który – adresowany do środowisk akademickich, organizacji rządowych i pozarządowych oraz wspólnot religijnych – ma ambicje dokumentacyjne i badawcze oraz edukacyjne. Patrz: <http://www.euresisnet.eu>

⁴ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (279) przeprowadzono w dniach 1–12 sierpnia 2013 roku na liczącej 904 osoby reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

Jak widać, większość sytuacji, o które pytaliśmy, nie razi większości badanych. Krzyże w budynkach publicznych, religijny charakter przysięgi wojskowej, lekcje religii w szkołach, udział księży czy biskupów w obrzędach i uroczystościach państwowych, święcenie przez księży miejsc i budynków użyteczności publicznej nie są kontrowersyjne dla większości osób w analizowanych kategoriach społeczno-demograficznych. Wprawdzie zaznaczają się pewne, słabe zależności (mieszkańcy największych miast, badani lepiej wykształceni, o wyższych dochodach *per capita* oraz lepiej oceniający własne warunki materialne w nieco mniejszym stopniu akceptują takie sytuacje), ale nawet osoby rzadko uczestniczące w praktykach religijnych lub w ogóle niepraktykujące oraz deklarujące poglądy lewicowe w większości nie mają nic przeciwko krzyżom w budynkach publicznych, religijnemu charakterowi przysięgi wojskowej, lekcjom religii w szkołach, udziałowi księży czy biskupów w uroczystościach państwowych, święceniu przez księży miejsc i budynków publicznych.

Jeśli chodzi o wypowiedanie się Kościoła na tematy moralne i obyczajowe, to wprawdzie większości osób w analizowanych kategoriach społeczno-demograficznych ono nie razi, jednak czuje się nim urażonych 40%–47% mieszkańców małych miast (do 19 999 ludności), badanych z wykształceniem zasadniczym zawodowym, pracowników średniego szczebla i bezrobotnych, respondentów gorzej sytuowanych, identyfikujących się z lewicą oraz 53% nieregularnie uczestniczących w praktykach religijnych lub w ogóle niepraktykujących. Natomiast jeśli chodzi o zajmowanie przez Kościół stanowiska wobec ustaw uchwalanych przez Sejm, a także o księży mówiących ludziom, jak głosować w wyborach, to sytuacja jest odwrotna: większość badanych w analizowanych kategoriach społeczno-demograficznych tego nie akceptuje – nawet praktykujący religijnie kilka razy w tygodniu (54%) oraz identyfikujący się z prawicą (76%). Rozkłady wybranych odpowiedzi w analizowanych kategoriach społeczno-demograficznych znajdują się w Aneksie.

Zaletą tego pytania (a ściślej rzecz biorąc serii pytań) jest fakt, że było ono zadawane wielokrotnie, w różnych kontekstach i kwestionariuszach⁵, co umożliwia porównania

⁵ W badaniach – w kolejności – Instytutu Socjologii UW (realizacja w październiku 1995 r., N=1585); Instytutu Studiów Politycznych PAN (realizacja w okresie wrzesień – październik 1997 r., N=2003); Instytutu Socjologii UW (realizacja w listopadzie 2001 r., N=1651); Instytutu Studiów Politycznych PAN (realizacja we wrześniu 2005 r., N=2402); Instytutu Studiów Politycznych PAN (realizacja w listopadzie 2007 r., N=1817). Wszystkie badania – poza PGSW 2007, przeprowadzonym przez PBS – realizowane były przez CBOS na reprezentatywnych próbach losowych dorosłych mieszkańców Polski.

w czasie, a także potwierdza jego rzetelność i pośrednio trafność⁶ oraz wiarygodność uzyskanych wyników.

Aby nie analizować pojedynczych odpowiedzi, skonstruowano dwa proste indeksy: pierwszy – na podstawie zliczenia odpowiedzi aprobowanych sytuacji, o które pytano we wszystkich badaniach w latach 1995–2013 (przyjmujący wartości od 0 do 6), oraz drugi – na podstawie zliczenia odpowiedzi aprobowanych sytuacji, o które pytano w badaniach CBOS w latach 2009, 2010 i 2013 (przyjmujący wartości od 0 do 9). Średnie wartości tych indeksów prezentujemy w tabeli 1.

Tabela 1. Postawy wobec obecności religii i Kościoła w życiu publicznym

Wiele się w Polsce dyskutuje na temat miejsca religii w życiu publicznym. Proszę powiedzieć, czy rażą Pana(ią) czy też nie rażą następujące sytuacje:	Odpowiedzi „nie rażą” według terminów badań							
	1995 IS UW	1997 PGSW	2001 IS UW	2005 PGSW	2007 PGSW	2009 CBOS	2010 CBOS	2013 CBOS
	w procentach							
– krzyże w budynkach publicznych, np. w urzędach, szkołach	87	88	88	91	88	91	88	88
– lekcje religii w szkołach	79	84	88	90	84	90	84	82
– religijny charakter przysięgi wojskowej	75	82	88	89	85	87	84	85
– księża występujący w publicznej TVP	69	73	76	77	69	76	79	74
– wypowiedanie się Kościoła na tematy moralne i obyczajowe	69	68	74	75	65	68	65	61
– zajmowanie przez Kościół stanowiska wobec ustaw uchwalanych przez Sejm	34	38	40	40	33	47	35	39
Średni indeks (1)	4,14	4,33	4,49	4,61	4,24	4,60	4,35	4,30
– księża mówiący ludziom, jak głosować w wyborach	--	--	17	19	18	26	16	15
– święcenie przez księży miejsc i budynków użyteczności publicznej	--	--	--	--	--	81	77	76
– udział księży/biskupów w obrzędach i uroczystościach państwowych	--	--	--	--	--	84	79	80
Średni indeks (2)	--	--	--	--	--	6,51	6,07	6,01

⁶ W tegorocznym badaniu CBOS dodatkowo potwierdza to znikomy odsetek odmów odpowiedzi na to pytanie (nie większy niż 0,5%) oraz stosunkowo niski odsetek odpowiedzi „trudno powiedzieć” (od 1,6% w przypadku krzyży w budynkach publicznych po 5,7% w przypadku zajmowania przez Kościół stanowiska wobec ustaw uchwalanych przez Sejm; średni poziom takich odpowiedzi dla tej serii pytań wyniósł 3,8%). W poprzednich badaniach poziom odmów odpowiedzi i braków odpowiedzi był również niski.

Biorąc pod uwagę zarówno odpowiedzi, jak i wartości indeksów można powiedzieć, że w ciągu osiemnastu lat opinie na temat obecności Kościoła w życiu publicznym, mimo zależnych od kontekstu wahań, pozostają dość stabilne. Owszem, nieco niższą wartość miał pierwszy indeks w roku 1995 (rządy SLD-PSL oraz wygrane przez Aleksandra Kwaśniewskiego wybory prezydenckie), a nieco wyższą w latach 2005 i 2009 (czego nie da się spójnie zinterpretować poprzez odwołanie do koniunktury politycznej, bo wprawdzie w 2005 roku PiS wygrał wybory prezydenckie i parlamentarne, ale w 2009 roku wyborów krajowych nie było⁷; pewną rolę mógł odegrać proces beatyfikacyjny Jana Pawła II, o którym się mówiło, ale papież Benedykt XVI podpisał dekret „beatyfikacyjny” dopiero 16 grudnia, po realizacji naszego badania). Z perspektywy tych niemal dwóch dekad trudno jednak mówić o jakiejś zmianie kierunkowej, tendencji.

Badani prawie powszechnie deklaruwali i deklarują, że nie mają nic przeciwko krzyżom w budynkach publicznych, zdecydowana większość nie miała i nie ma nic przeciwko lekcjom religii w szkołach czy religijnemu charakterowi przysięgi wojskowej; nie razi jej także święcenie przez księży miejsc i budynków użyteczności publicznej czy udział księży lub biskupów w uroczystościach państwowych. Mniej więcej trzy czwarte badanych twierdzi, że nie razi ich księża występujący w telewizji publicznej. Krzyże i księża to jest po prostu polski pejzaż kulturowy.

Okolo dwóch trzecich respondentów aprobuje wypowiedzianie się przedstawicieli Kościoła na tematy moralne i obyczajowe. Zastanawiać może, dlaczego sporą część badanych (33% w roku 2013) razi nauczanie moralne Kościoła – jedna z jego konstytutywnych funkcji. Prawdopodobnie trzeba by tu uwzględnić zarówno wpływ każdorazowego kontekstu (np. w ostatnich latach toczyła się debata na temat in vitro – 79% ankietowanych nie tylko dopuszcza, ale wręcz opowiada się za stosowaniem tej metody⁸, podczas gdy Kościół ją odrzuca; stanowisko Kościoła w tej kwestii nie było dobrze przyjęte), jak i ogólniejszy, autorytatywny styl nauczania Kościoła, który może być odbierany jako zasadniczy, mało zrozumiały i nieempatyczny.

Ponad połowę badanych razi zajmowanie przez Kościół stanowiska wobec ustaw uchwalanych przez Sejm, a cztery piąte respondentów nie aprobuje sytuacji, gdy księża mówią ludziom, jak głosować w wyborach. Polityczna rola Kościoła nie była i nie jest społecznie akceptowana.

⁷ Wybory do Parlamentu Europejskiego nie wzbudzały większego zainteresowania; wzięło w nich udział 24,5% uprawnionych do głosowania.

⁸ Zob. komunikat CBOS „Postawy wobec stosowania zapłodnienia in vitro”, wrzesień 2012 (oprac. B. Roguska).

UWARUNKOWANIA POSTAW

Cechy społeczno-demograficzne różnicują w pewnym stopniu postawy wobec obecności religii i Kościoła w przestrzeni publicznej, o czym była już wyżej mowa. Aby uzyskać obraz bardziej całościowy, kompleksowy, na danych z ostatniego badania CBOS na ten temat (sierpień 2013) przeprowadzona została analiza średnich obu indeksów (pierwszego i drugiego – „dłuższego”, uwzględniającego wszystkie sytuacje). Jeśli przyjrzeć się zależnościom indeksów od podstawowych cech demograficzno-społecznych⁹, to można stwierdzić, co następuje.

Nie ma istotnych zależności opinii od płci. Natomiast wiek w pewnym stopniu wpływa na stosunek do obecności religii i Kościoła w życiu publicznym: najmłodszy (18–24 lata) i najstarsi (65 lat i więcej) są nastawieni do tej obecności nieco przychylniej, a badani w wieku 45–64 lata – nieco mniej przychylnie.

Przejawy obecności religii i Kościoła w przestrzeni publicznej częściej rażą mieszkańców największych miast (500 tys. ludności i więcej) niż mieszkańców wsi.

Jeśli chodzi o poziom wykształcenia, to przychylnością wobec obecności religii i Kościoła w życiu publicznym wyróżniają się badani z wykształceniem podstawowym.

Nie ma istotnych różnic opinii między grupami społeczno-zawodowymi i kategoriami biernych zawodowo oraz nie ma zależności od dochodów badanych i oceny sytuacji materialnej ich rodzin.

Odnotowujemy natomiast różnice opinii w zależności od światopoglądu, przekonań ideowych i preferencji politycznych. Osoby uczestniczące w praktykach religijnych regularnie (raz w tygodniu lub częściej), o przekonaniach prawicowych i głosujące na PiS (a także nieliczne elektoraty Nowej Prawicy Janusza Korwina-Mikkego i Solidarnej Polski Zbigniewa Ziobry) są nastawione do obecności religii i Kościoła w życiu publicznym przychylnie, zaś osoby niepraktykujące, o lewicowych przekonaniach oraz głosujące na SLD i Ruch Palikota – nieprzychylnie.

Oto, dla przykładu, średnie wartości drugiego indeksu aprobaty obecności religii i Kościoła w życiu publicznym w zależności od wybranych cech społecznych.

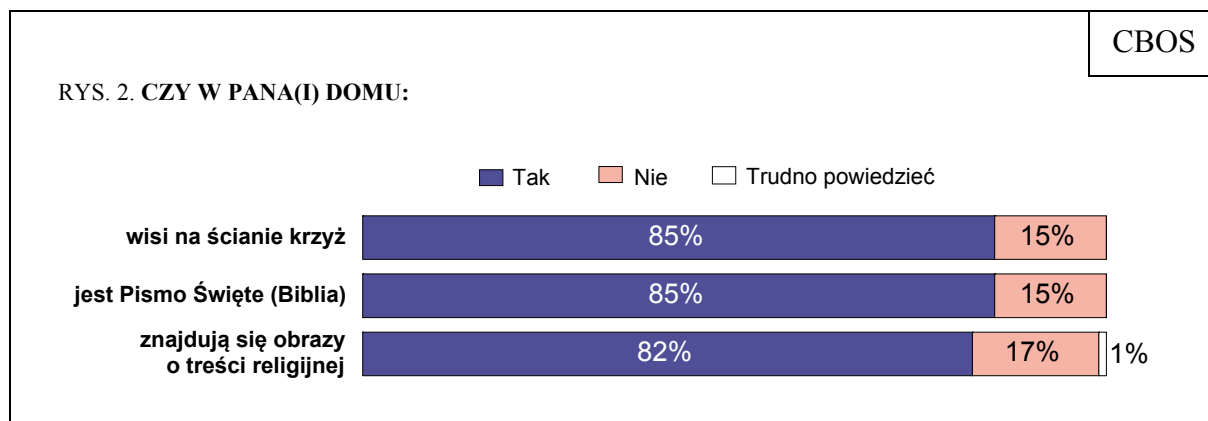
⁹ Przeprowadzono analizę średnich ANOVA wraz z testem Duncana na istotność różnic średnich między kategoriami. Prezentowane są tylko różnice istotne – dla obu indeksów – na poziomie istotności 0,03.

Tabela 2. Średnie wartości drugiego indeksu aprobaty obecności religii i Kościoła w życiu publicznym (przyjmującego wartości od 0 do 9)

Cechy społeczne	Średnia drugiego indeksu aprobaty	Liczebność kategorii
Wykształcenie		
Średnie	5,68	303
Wyższe	5,89	178
Zasadnicze zawodowe	5,89	226
Podstawowe	6,74	196
Udział w praktykach religijnych		
W ogóle nie uczestniczy	4,48	105
Kilka razy w roku	5,23	205
1-2 razy w miesiącu	5,26	145
Raz w tygodniu	6,90	397
Kilka razy w tygodniu	7,38	50
Poglądy polityczne		
Lewica	4,85	139
Centrum	5,82	309
Prawica	6,69	268
Trudno powiedzieć	6,20	186
Deklaracje głosowania w ewentualnych wyborach parlamentarnych na:		
Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD)	3,90	42
Ruch Palikota (RP)*	3,95	8
Platformę Obywatelską RP (PO RP)	5,23	119
Polskie Stronictwo Ludowe (PSL)	5,82	22
Prawo i Sprawiedliwość (PiS)	7,01	113
Solidarną Polskę Zbigniewa Ziobry*	7,11	6
Nową Prawicę Janusza Korwin-Mikkego*	7,18	9
Trudno powiedzieć	6,40	121

*Wyniki te należy traktować ze szczególną ostrożnością ze względu na nieliczną reprezentację zwolenników tej partii w sierpniowym sondażu

Silniejsze są zależności (większe różnice średnich) od postaw ideowo-politycznych i światopoglądu. Związek między nastawieniem do obecności religii i Kościoła w życiu publicznym a religijnością badanych jest oczywisty. W tym samym badaniu pytaliśmy respondentów o symbole religijne w ich domach – czy wisi na ścianie krzyż, jest Pismo Święte (Biblia), są obrazy o treści religijnej.

Tak jak poprzednio, aby zagregować analizy skonstruowano kolejny prosty indeks, trzeci, oparty na zliczeniu odpowiedzi, że w domu jest krzyż, Biblia i obrazy o treści religijnej; przyjmuje on wartości od 0 do 3, a jego średnia wynosi 2,52, co oznacza, że przeciętnie w domu badanego są dwa-trzy symbole religijne.

Jeśli przyjrzymy się zależnościom trzeciego indeksu od podstawowych cech demograficzno-społecznych¹⁰, to stwierdzimy, że są one słabsze niż poprzednie. Nie powinno to dziwić, ponieważ mówimy tu nie o charakterystyce badanego, ale o jego domu – nietrudno sobie wyobrazić osobę niewierzącą lub obojętną religijnie mieszkającą w domu religijnych rodziców. Mimo to pewne zależności istnieją.

W domach mieszkańców największych miast (500 tys. ludności i więcej), osób z wykształceniem średnim lub wyższym, badanych w ogóle niepraktykujących religijnie, o poglądach lewicowych, głosujących na Ruch Palikota jest mniej symboli religijnych niż w domach mieszkańców wsi, respondentów z wykształceniem zawodowym lub podstawowym, osób regularnie praktykujących, o poglądach prawicowych, głosujących na PiS.

Oto, dla przykładu, średnie wartości indeksu trzeciego w zależności od wybranych cech społecznych.

¹⁰ Przeprowadzono analizę średnich ANOVA wraz z testem Duncana na istotność różnic średnich między kategoriami. Prezentowane są tylko różnice istotne – dla obu indeksów – na poziomie istotności 0,03.

Tabela 3. Średnie wartości indeksu trzeciego – obecności symboli religijnych w domu (przyjmującego wartości od 0 do 3) w zależności od wybranych cech społecznych

Cechy społeczne	Średnia indeksu trzeciego	Liczebność kategorii
Wykształcenie		
Wyższe	2,34	178
Średnie	2,44	303
Zasadnicze zawodowe	2,63	226
Podstawowe	2,67	196
Udział w praktykach religijnych		
W ogóle nie uczestniczy	1,87	105
Kilka razy w roku	2,28	205
1-2 razy w miesiącu	2,47	145
Raz w tygodniu	2,78	397
Kilka razy w tygodniu	2,83	50
Poglądy polityczne		
Lewica	2,18	139
Centrum	2,49	309
Prawica	2,72	268
Trudno powiedzieć	2,52	186
Deklaracje głosowania w ewentualnych wyborach parlamentarnych na:		
Ruch Palikota (RP)*	1,92	8
Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD)	2,31	43
Platformę Obywatelską RP (PO RP)	2,38	120
Nową Prawicę Janusza Korwin-Mikkego*	2,60	9
Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL)	2,67	23
Solidarną Polskę Zbigniewa Ziobry*	2,68	7
Prawo i Sprawiedliwość (PiS)	2,83	113
Trudno powiedzieć	2,57	121

*Wyniki te należy traktować ze szczególną ostrożnością ze względu na nieliczną reprezentację zwolenników tej partii w sierpniowym sondażu

Niemal we wszystkich domach są co najmniej dwa symbole religijne, a w niektórych środowiskach – regularnie praktykujących, głosujących na PiS, prawicowych – prawie trzy, a więc niemal wszystkie, o które pytaliśmy. Jednak nawet w domach respondentów ze środowisk lewicowych, odległych od Kościoła (w ogóle niepraktykujących), głosujących na Ruch Palikota są prawie dwa symbole religijne¹¹.

Nie może też dziwić, że osobista religijność, której wskaźnikiem mogą być zarówno praktyki religijne, jak i obecność w domu symboli religijnych, wiąże się z nastawieniem do obecności religii i Kościoła w życiu publicznym. Korelacje między tymi zmiennymi są silne: między praktykami religijnymi a trzema indeksami – mierzone współczynnikiem eta – wynoszą odpowiednio: 0,41, 0,43 i 0,40, natomiast między indeksem trzecim (obecności

¹¹ Oczywiście jednym z nich może być Biblia, której obecność w domu niekoniecznie świadczy o religijności mieszkańców, lecz o poziomie ich kultury.

symboli religijnych w domu) a pierwszym i drugim (oboma indeksami aprobaty obecności religii i Kościoła) – mierzone współczynnikiem R Pearsona – wynoszą odpowiednio: 0,42 i 0,44. Oto, dla przykładu, ilustracja związku częstości praktyk religijnych i wartości pierwszego indeksu aprobaty.

Tabela 4. Praktyki religijne a wartość pierwszego indeksu aprobaty

Udział w praktykach religijnych	Wartość pierwszego indeksu aprobaty – liczba sytuacji, które nie razią							Ogółem
	0	1	2	3	4	5	6	
	w procentach							
Kilka razy w tygodniu	2	2	2	2	10	25	58	100,0
Raz w tygodniu	0	1	2	12	15	27	43	100,0
1-2 razy w miesiącu	4	10	10	18	24	12	23	100,0
Kilka razy w roku	4	6	8	22	24	19	16	100,0
W ogóle nie uczestniczy	10	10	13	15	27	7	18	100,0
Ogółem	3	5	6	15	20	20	31	100,0

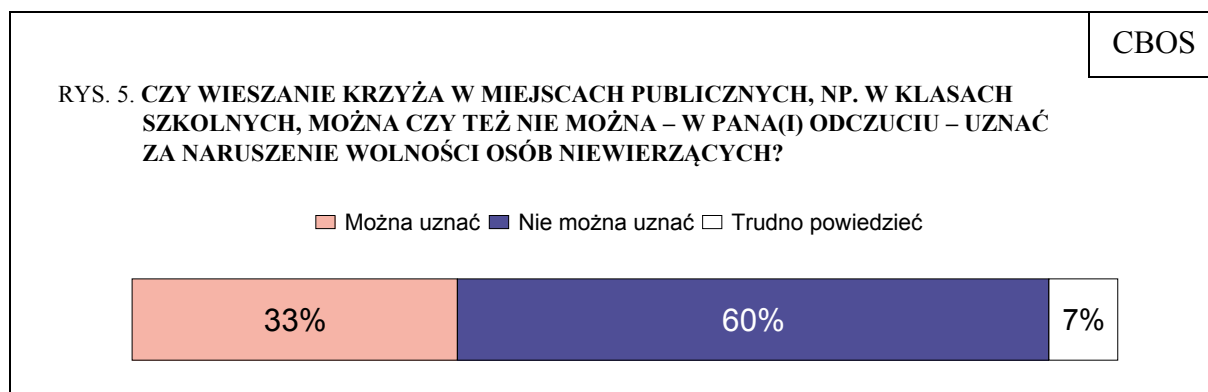
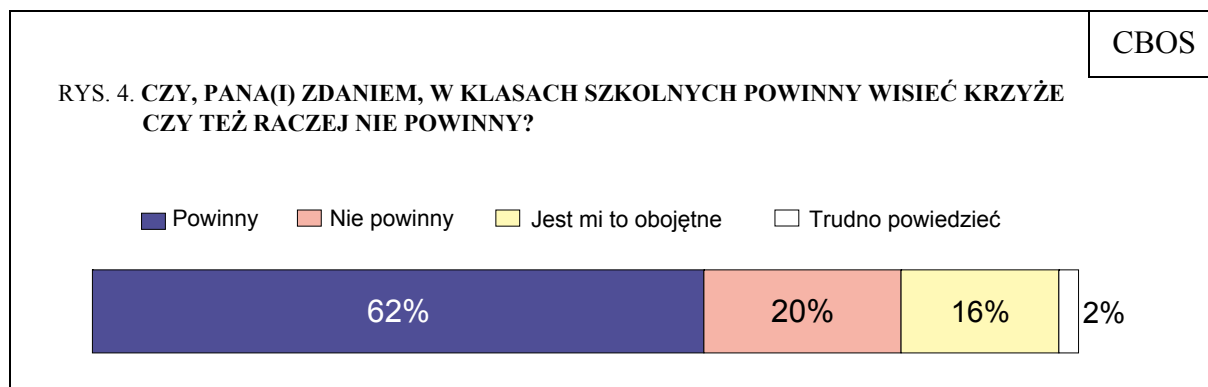
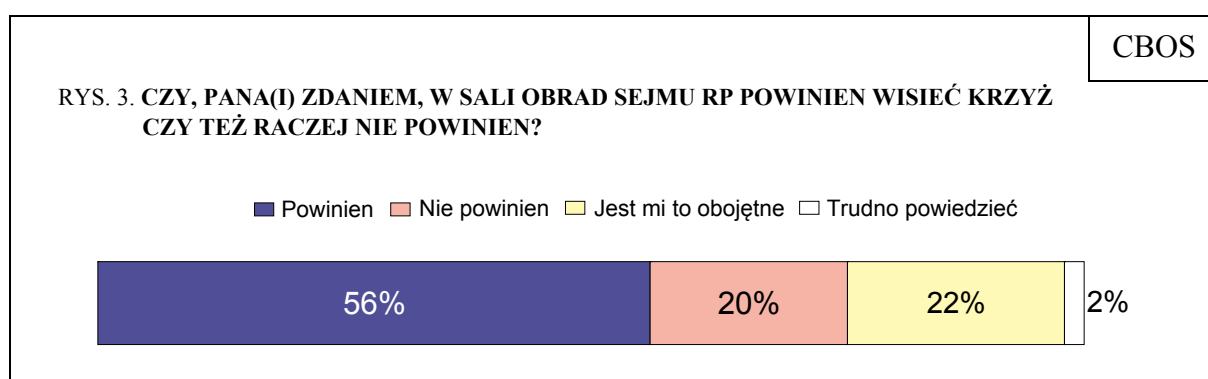
O ile zdecydowanej większości osób praktykujących regularnie (raz w tygodniu lub częściej) nie razi większość (pięć-sześć) sytuacji, o które pytano, o tyle prawie połowę osób w ogóle niepraktykujących razi połowa opisanych sytuacji. Oznacza to, że nawet niepraktykujących nie razią niektóre sytuacje obecności religii i Kościoła w przestrzeni publicznej.

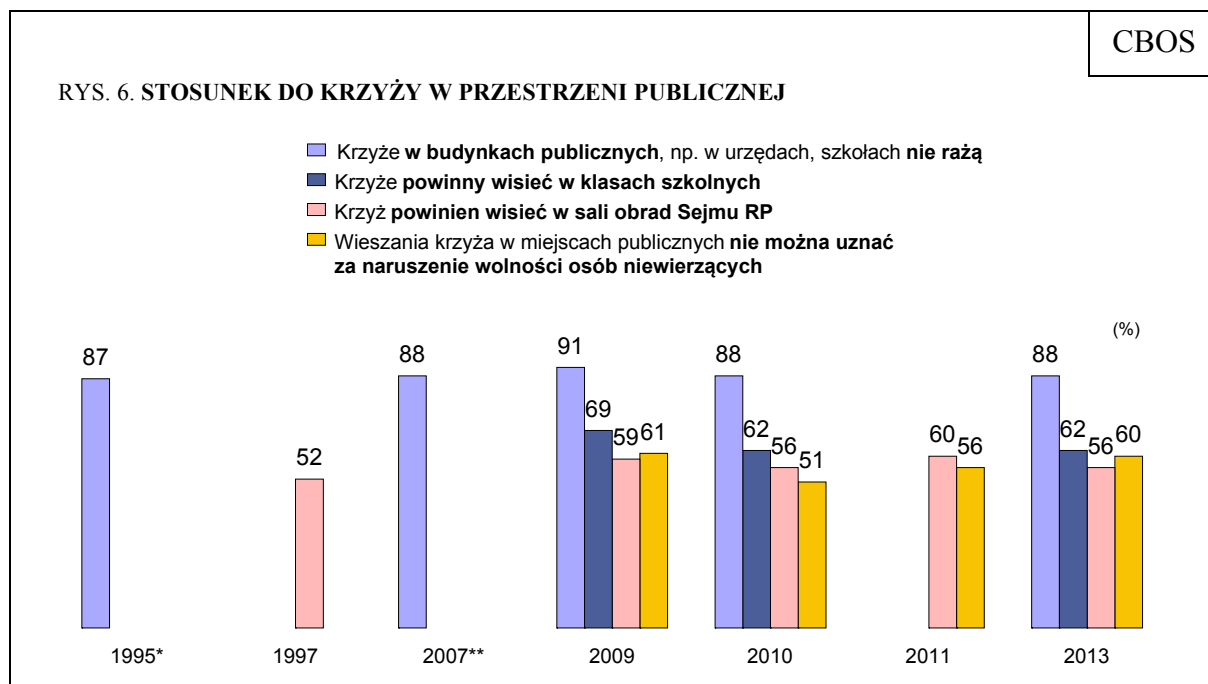
PRZYPADKI SZCZEGÓLNE: KRZYŻE, RELIGIJNY CHARAKTER PRZYSIĘGI, LEKCJE RELIGII

Przedstawiony obraz ogólnej akceptacji obecności religii i Kościoła w sferze publicznej oraz niewielkiego jej zróżnicowania w skali społecznej wymaga jednak pewnego zastrzeżenia, a ponadto uzupełnienia – w takim stopniu, w jakim jest to możliwe – o kwestie szczegółowe.

Zastrzeżenie dotyczy „miękkiego” sformułowania pytania – nawet jeśli coś „nie razi”, to nie musi być pożądane. Na przykład kogoś może nie razić krzyż na ścianie klasy szkolnej, ale gdyby miał odpowiedzieć na pytanie, czy powinien on tam wisieć, to niekoniecznie odpowiedziałby pozytywnie. Mogą nas nie razić rozmaite symbole, sformułowania, zachowania i jednocześnie nie musimy ich popierać.

Wprawdzie niemal dziewięciu na dziesięciu z nas nie rażą krzyże w budynkach publicznych, ale przekonanie, że krzyż w sali obrad Sejmu RP, w budynku niewątpliwie publicznym, powinien wisieć, wyraża 56% badanych, a 20% jest przeciwnego zdania. Według 62% respondentów w klasach szkolnych krzyże powinny wisieć, natomiast w ocenie 20% – nie powinny. Większość zatem, lecz już nie tak przytłaczająca, opowiada się za wieszaniem krzyży w konkretnych miejscach publicznych. Czy, zdaniem badanych, można to uznać za naruszenie wolności osób niewierzących? W odczuciu większości respondentów (60%) krzyż w miejscu publicznym nie może być uznany za naruszenie wolności niewierzących, jedna trzecia zaś (33%) uważa, że może.

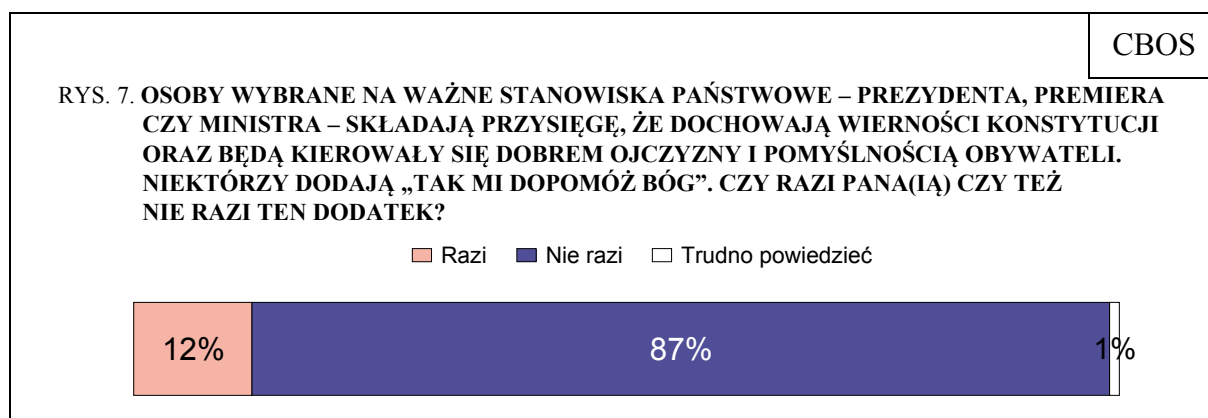

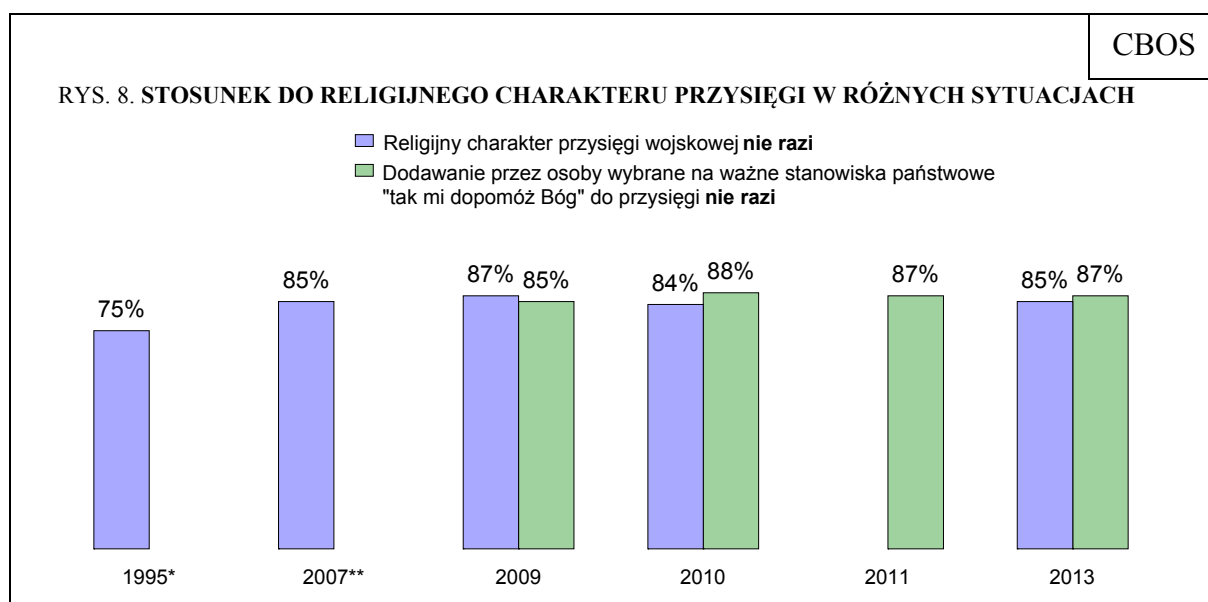

* Badanie IS UW
 ** Badanie PGSW

Można zatem powiedzieć, że nastawienie do krzyży w przestrzeni publicznej jest dość stabilne i akceptujące – większość badanych (od 51%–52% do 88%–91% w zależności od pytania) aprobuje krzyże w różnych miejscach publicznych.

Zdecydowana większość respondentów (87%) deklaruje, że nie razi ich, jeśli prezydent, premier czy minister składając przysięgę dochowania wierności konstytucji oraz kierowania się dobrem ojczyzny i pomyślnością obywateli dodają „tak mi dopomóż Bóg”. W zasadzie tyle samo badanych (85%) nie ma nic przeciwko religijnemu charakterowi przysięgi wojskowej. Także w tych kwestiach opinie pozostają stabilne (patrz rys. 8).

* Badanie IS UW
** Badanie PGSW

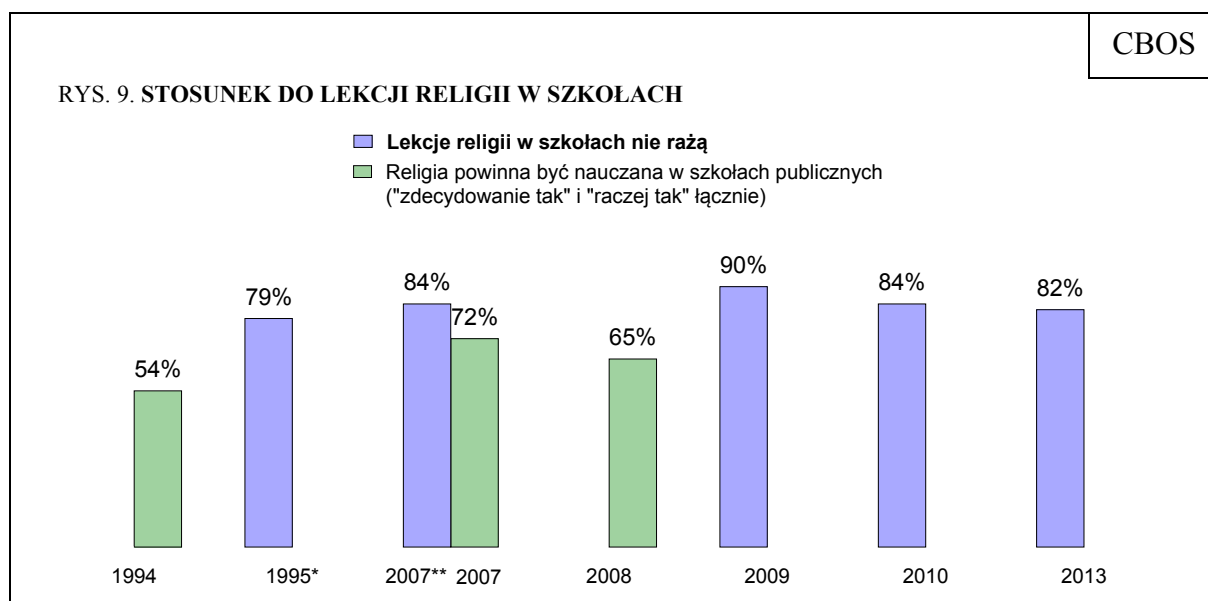
Na zakończenie warto przyjrzeć się problemowi lekcji religii w szkołach. Wprowadzenie do szkół lekcji religii jako przedmiotu nieobowiązkowego nastąpiło we wrześniu 1990 roku na mocy instrukcji ministra edukacji narodowej Henryka Samsonowicza (premierem był wtedy Tadeusz Mazowiecki). Zarówno tryb wprowadzenia lekcji religii, jak i określona rozporządzeniem organizacja tych lekcji były zaskarżane do Trybunału Konstytucyjnego przez Rzecznika Praw Obywatelskich – Ewę Łętowską w roku 1990 i Tadeusza Zielińskiego w 1993. W obu przypadkach nieskutecznie.

Poza tymi działaniami o charakterze prawnopolitycznym kwestia ta była przedmiotem zarówno krytyki, jak i debaty. W kolejnych latach dyskutowano, czy ocena z religii (lub etyki) powinna być wpisywana na świadectwie szkolnym i wliczana do średniej ocen. Obecnie trwają dyskusje, czy możliwy jest egzamin maturalny z religii jako jednego z nieobowiązkowych przedmiotów do wyboru.

W latach 1990–1992 CBOS kilkakrotnie pytał (w niejednakowy sposób) o stosunek do lekcji religii w szkołach. Wówczas 60%–74% badanych opowiadało się za lekcjami religii (obowiązkowymi lub nieobowiązkowymi), a 22%–30% chciało usunięcia ze szkoły nauczania religii (kilka procent nie miało zdania)¹².

¹² Patrz komunikaty CBOS: „Opinie nt. problemu nauczania religii katolickiej w szkołach publicznych” czerwiec 1990; „Opinie nt. nauczania religii w szkołach publicznych”, grudzień 1990; „Opinia publiczna o nauce religii w szkołach” marzec 1991; „Religia a szkoła”, maj 1992.

W 2008 roku (w odpowiedzi na inaczej sformułowane pytanie) 65% badanych opowiedziało się za nauczaniem religii w szkołach publicznych, a 32% było temu przeciwnych¹³. Można zatem powiedzieć, że przyzwolenie na lekcje religii w szkołach utrzymuje się na bardzo wysokim poziomie (patrz tabela 1), ale gdy pytamy, jak być powinno, to za nauczaniem religii w szkołach publicznych opowiada się około dwóch trzecich ankietowanych.

* Badanie IS UW
** Badanie PGSW

Jednocześnie większość badanych (od 55% do 64%) była przeciwna wystawianiu stopni z religii, wliczaniu ich do średniej ocen (co obecnie ma miejsce) oraz możliwości zdawania egzaminu maturalnego z religii (obecnie nie ma takiej możliwości)¹⁴.

★

★

★

Po roku 1989 stosunki państwo–Kościół kształtowały się w Polsce na nowo. Nadal też są przedmiotem debat – raczej trudno liczyć na to, że ukształtują się i zastygną w jakiejś ostatecznej, niezmiennej formie. Dotyczy to nie tylko Polski. Podobnie dzieje się w innych państwach postkomunistycznych. Zresztą zmiany następują także w ustabilizowanych

¹³ Patrz komunikat CBOS „Religia w systemie edukacji”, wrzesień 2008 (oprac. M. Feliksiak).

¹⁴ Tamże.

demokracjach Zachodu – najlepszym bodaj przykładem jest Szwecja, gdzie w 2000 roku, po latach dyskusji, Kościół Ewangelicko-Luterański stracił status kościoła państwowego.

Przedstawione tu analizy obejmujące niemal dwadzieścia lat pokazują, że polskie społeczeństwo akceptuje istniejący model stosunków państwo–Kościół i obecną praktykę. Większości Polaków ten model i ta praktyka nie uwierają, a można nawet sądzić, że większość czuje się dobrze w tym i z tym, co jest.

Sama obecność symboli religijnych, Kościoła i osób duchownych w sferze publicznej jest mocno ugruntowana w kulturze – to jest po prostu polski pejzaż. Natomiast debacie mogą podlegać i podlegają kwestie szczegółowe (np. czy na egzaminie maturalnym powinna być możliwość zdawania religii jako jednego z przedmiotów do wyboru).

Trzeba jednak zwrócić uwagę na fakt, że obecne i aktywne w życiu publicznym i politycznym są podmioty (społeczne i polityczne), z których jedno nie tylko aprobują obecność religii i Kościoła w życiu publicznym, ale nawet domagają się jej poszerzenia i intensyfikacji, drugie zaś odrzucają tę obecność, domagając się swoistego wyczyszczenia sfery publicznej z religijnych instytucji i osób, symboli i treści. Choć nie wywarły one – **jak dotąd** – znaczącego wpływu na postawy społeczne, nie oznacza to, że nie oddziałują i że wpływ ten nie zaznaczy się w przyszłości.

Opracowała
Mirosława GRABOWSKA

Tabela 1

		Wiele się w Polsce dyskutuje na temat miejsca religii w życiu publicznym. Proszę powiedzieć, czy rażą Pana(ia) czy też nie rażą krzyże w budynkach publicznych, np. w urzędach, szkołach?			Liczba osób
		Rażą	Nie rażą	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		10	88	2	902
Płeć	Mężczyźni	10	88	2	437
	Kobiety	10	88	1	466
Wiek	18-24 lata	9	87	3	106
	25-34	7	92	1	183
	35-44	13	87		154
	45-54	9	87	3	149
	55-64	12	87	1	156
	65 lat i więcej	11	88	2	155
Miejsce zamieszkania	Wieś	7	92	2	357
	Miasto do 19 999	12	87	1	134
	20 000 - 99 999	11	88	1	166
	100 000 - 499 999	10	88	2	143
	500 000 i więcej mieszk.	20	78	2	101
Wykształcenie	Podstawowe	3	95	1	196
	Zasadnicze zawodowe	10	89	1	227
	Średnie	11	87	2	302
	Wyższe	16	82	2	178
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	12	87	1	98
	Średni personel, technicy	10	90		37
	Pracownicy adm.-biurowi	6	92	2	69
	Pracownicy usług	11	89		64
	Robotnicy wykwalifikowani	5	92	4	98
	Robotnicy niewykwalifik.	5	95		46
	Rolnicy	9	91		36
Pracujący na własny rach.	19	78	3	32	
Bierni zawodowo	Renciści	7	93		57
	Emeryci	12	87	2	177
	Uczniowie i studenci	12	82	6	59
	Bezrobotni	9	90	1	87
	Gospodynie domowe i inni	24	76		43
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	7	93	1	139
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	11	89		75
	sekt. pryw. poza rolnict.	10	88	2	211
	prywatnym gosp. rolnym	9	91		36
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	5	95		95
	501-750	3	96	1	97
	751-1000	6	92	2	140
	1001-1500	9	91		155
	Powyżej 1500 zł	16	82	2	198
Ocena własnych war. mater.	Złe	6	92	2	108
	Średnie	10	88	1	422
	Dobre	12	87	1	372
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	4	96		50
	Raz w tygodniu	3	95	1	398
	1-2 razy w miesiącu	19	81		145
	Kilka razy w roku	13	85	2	205
	W ogóle nie uczestniczy	21	75	4	105
Poglądy polityczne	Lewica	24	74	1	139
	Centrum	9	89	2	310
	Prawica	7	91	1	268
	Trudno powiedzieć	6	93	1	186

Tabela 2

		Wiele się w Polsce dyskutuje na temat miejsca religii w życiu publicznym. Proszę powiedzieć, czy rażą Pana(ia) czy też nie rażą lekcje religii w szkołach?			Liczba osób
		Rażą	Nie rażą	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		15	82	3	903
Płeć	Mężczyźni	17	80	3	438
	Kobiety	13	84	3	466
Wiek	18-24 lata	13	86	1	106
	25-34	11	87	3	183
	35-44	13	85	2	154
	45-54	22	73	5	149
	55-64	20	76	4	157
	65 lat i więcej	12	86	2	155
Miejsce zamieszkania	Wieś	9	89	2	357
	Miasto do 19 999	15	85		134
	20 000 - 99 999	16	81	3	166
	100 000 - 499 999	19	76	5	144
	500 000 i więcej mieszk.	31	64	5	101
Wykształcenie	Podstawowe	9	91	1	196
	Zasadnicze zawodowe	11	85	4	227
	Średnie	16	80	4	302
	Wyższe	25	73	2	178
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	22	76	2	98
	Średni personel, technicy	27	68	5	38
	Pracownicy adm.-biurowi	15	84	1	69
	Pracownicy usług	7	88	4	64
	Robotnicy wykwalifikowani	9	89	2	98
	Robotnicy niewykwalifik.	12	84	5	46
	Rolnicy	9	91		36
	Pracujący na własny rach.	16	79	5	32
Bierni zawodowo	Renciści	16	78	6	57
	Emeryci	15	83	2	177
	Uczniowie i studenci	16	84		59
	Bezrobotni	14	82	4	87
	Gospodynie domowe i inni	22	73	4	43
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	22	76	2	140
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	14	84	2	75
	sekt. pryw. poza rolnict.	12	85	4	211
	prywatnym gosp. rolnym	9	91		36
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	7	92	1	95
	501-750	10	85	5	97
	751-1000	11	87	2	140
	1001-1500	11	86	3	155
	Powyżej 1500 zł	25	73	2	199
Ocena własnych war. mater.	Złe	11	81	8	108
	Średnie	14	84	2	423
	Dobre	17	81	2	372
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	5	93	2	50
	Raz w tygodniu	4	94	2	398
	1-2 razy w miesiącu	23	75	2	145
	Kilka razy w roku	23	73	4	205
	W ogóle nie uczestniczy	36	61	3	105
Poglądy polityczne	Lewica	31	67	2	140
	Centrum	15	83	3	310
	Prawica	10	86	3	268
	Trudno powiedzieć	10	87	3	186

Tabela 3

		Wiele się w Polsce dyskutuje na temat miejsca religii w życiu publicznym. Proszę powiedzieć, czy raz i Pana(ią) czy też nie raz i zajmowanie przez Kościół stanowiska wobec ustaw uchwalanych przez Sejm?			Liczba osób
		Raz i	Nie raz i	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		55	39	6	900
Płeć	Mężczyźni	54	41	5	438
	Kobiety	56	38	6	463
Wiek	18-24 lata	42	51	7	106
	25-34	65	32	3	183
	35-44	58	37	5	153
	45-54	59	33	8	148
	55-64	63	31	6	157
	65 lat i więcej	37	56	7	155
Miejsce zamieszkania	Wieś	48	43	8	357
	Miasto do 19 999	61	34	4	133
	20 000 - 99 999	60	36	3	166
	100 000 - 499 999	51	44	5	143
	500 000 i więcej mieszk.	68	30	2	101
Wykształcenie	Podstawowe	41	51	8	195
	Zasadnicze zawodowe	58	37	4	227
	Średnie	61	32	7	301
	Wyższe	56	41	3	177
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	51	42	7	97
	Średni personel, technicy	71	23	6	37
	Pracownicy adm.-biurowi	61	36	4	69
	Pracownicy usług	67	25	8	64
	Robotnicy wykwalifikowani	56	41	2	98
	Robotnicy niewykwalifik.	52	46	2	46
	Rolnicy	31	52	17	36
Pracujący na własny rach.	57	43		32	
Bierni zawodowo	Renciści	68	23	10	57
	Emeryci	45	48	7	177
	Uczniowie i studenci	51	43	6	59
	Bezrobotni	58	39	3	87
	Gospodynie domowe i inni	63	31	6	43
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	53	44	3	138
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	65	26	9	75
	sekt. pryw. poza rolnict.	60	37	3	211
	prywatnym gosp. rolnym	39	44	16	36
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	49	41	9	95
	501-750	55	41	3	97
	751-1000	51	42	7	140
	1001-1500	59	37	4	155
	Powyżej 1500 zł	61	35	4	198
Ocena własnych war. mater.	Złe	57	33	10	107
	Średnie	53	40	6	421
	Dobre	56	40	4	372
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	23	71	6	50
	Raz w tygodniu	42	51	7	395
	1-2 razy w miesiącu	68	27	5	145
	Kilka razy w roku	69	25	6	205
	W ogóle nie uczestniczy	73	25	2	105
Poglądy polityczne	Lewica	74	24	2	140
	Centrum	62	32	6	310
	Prawica	40	55	5	268
	Trudno powiedzieć	51	40	8	183

Tabela 4

		Wiele się w Polsce dyskutuje na temat miejsca religii w życiu publicznym. Proszę powiedzieć, czy razi Pana(ią) czy też nie razi sytuacja, kiedy księża mówiący ludziom, jak głosować w wyborach?			Liczba osób
		Razi	Nie razi	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		82	15	3	901
Płeć	Mężczyźni	85	13	2	436
	Kobiety	80	16	3	465
Wiek	18-24 lata	83	17	1	106
	25-34	87	11	2	183
	35-44	90	8	2	154
	45-54	84	10	6	147
	55-64	83	14	3	157
	65 lat i więcej	67	29	5	155
Miejsce zamieszkania	Wieś	77	20	3	357
	Miasto do 19 999	87	11	2	133
	20 000 - 99 999	86	11	3	166
	100 000 - 499 999	83	13	4	143
	500 000 i więcej mieszk.	91	8	1	101
Wykształcenie	Podstawowe	70	25	4	196
	Zasadnicze zawodowe	83	15	1	227
	Średnie	86	10	3	302
	Wyższe	88	9	2	176
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	88	8	4	96
	Średni personel, technicy	93	7		38
	Pracownicy adm.-biurowi	86	10	3	69
	Pracownicy usług	86	12	2	64
	Robotnicy wykwalifikowani	87	11	2	98
	Robotnicy niewykwalifik.	81	17	2	46
	Rolnicy	79	18	2	36
Pracujący na własny rach.	84	12	4	32	
Bierni zawodowo	Renciści	83	12	5	57
	Emeryci	73	24	4	177
	Uczniowie i studenci	86	14		59
	Bezrobotni	85	13	2	87
	Gospodynie domowe i inni	72	20	8	43
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	86	12	2	138
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	84	12	3	75
	sekt. pryw. poza rolnict.	87	9	3	211
	prywatnym gosp. rolnym	87	13		36
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	81	19		95
	501-750	81	16	3	97
	751-1000	84	14	2	140
	1001-1500	84	14	2	155
	Powyżej 1500 zł	83	15	1	198
Ocena własnych war. mater.	Złe	75	18	7	107
	Średnie	82	15	3	423
	Dobre	85	14	2	371
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	54	39	7	50
	Raz w tygodniu	76	20	4	396
	1-2 razy w miesiącu	89	7	3	145
	Kilka razy w roku	94	6	0	205
	W ogóle nie uczestniczy	89	11	1	105
Poglądy polityczne	Lewica	91	9		140
	Centrum	89	9	1	310
	Prawica	76	20	4	267
	Trudno powiedzieć	74	19	6	185